

שוטים! מנין זה לכם?

ולא היה אדם שהחזירו דבר, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר, קל וחומר: ומה בת בנו הבאה מוכח בנו, תירשנו בתו הבאה מכחו לא כל שכין?

קרא עליו רבי יוחנן את המקרא הזה: (בראשית לו, כ) "אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושוכל וצבעון וענה",

ומאידך כתיב (שם כד), "אלה בני צבעון, ואיה וענה". אלמא, ענה היה בנו של צבעון⁽¹²⁰⁾. ולעיל נזכר כאחיו?

אלא מלמד שבא צבעון על אמו, והוליד ענה. והיה בנו ואחיו.

נמצא שענה לא היה בנו של שעיר החורי, אלא נכדו. ובכל זאת ירש את שעיר⁽¹²¹⁾. כדכתיב, "בני שעיר החורי יושבי הארץ", ומכאן למדנו, שבני בנים הרי הם כבנים לענין ירושה.

ודנה הגמרא: דלמא תרי "ענה" הווי?

אמר רבה, אמינא מלתא דלא אמרה שבור מלכא, ומנו שמואל. [או? מ? דבר שלא אמרו שמואל, שהלכה כמותו כמלך פרס (שבור מלכא)].

איכא דאמרי, אמר רב פפא אמינא מלתא דלא אמרה שבור מלכא, ומנו רבה:

אמר קרא "הוא ענה", משמע, הוא ענה דמעיקרא. ולא היו שני אנשים ששםם "ענה".

אמר ליה אותו צדוקי לרבי יוחנן: רבי, בכך אתה פוטרני? הלא אף אנו מודים שכן הבן יורש את זקינו.

ולא באנו לומר אלא שבת הבן לא תהא עדיפא על הבת⁽¹²²⁾.

אמר לו: שוטה! ולא תהא תורה שלמה שלנו קטו-א כשיחה בטלה שלכם: שהרי יש לדחות את ה"קל וחומר" שלכם בקלות!, מה לבת בנו שכין יפה כחה לרשת את סבה? אף במקום האחיין⁽¹²³⁾, תאמר בכתו שהורע כחה ואינה יורשת את אביה במקום שיש אחין.

121. לפירוש התוספות ש"ענה" היתה אשה, קשה, כיצד ירשה את סבה, הלא היה לה אח, "איה"?

וצריך לומר, שמת איה בלא בנים. ואכן בתורה לא נזכרו בני איה. ומוכח שמת בלא בנים. תוספות.

122. רשב"ם. אך לפירוש התוספות, ש"ענה" היתה אשה, עיין הגהות הב"ח.

123. כדמוכח בבנות צלפחד, שירשו את נכסי חפר אבי אביהן עם שאר בני חפר דודיהן, שנאמר, "נתן תיתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי

120. עיין בתוספות, שבארו באופן אחר, דענה אשה היתה, כדמוכחי קראי, דכתיב "ואלה בני אהליבמה בת ענה בת צבעון", אלמא אשה היתה.

והשתא אהדר להו שפיר רבי יוחנן בן זכאי, שבת הבן חשובה כבן לירש עם שאר בנים שהן קודמין לבת, מדקרי ליה יושבי הארץ, וכך היא קודמת לבת.

ומכאן סותר לבסוף ק"ו שלהן.

והא דכתיב "הוא ענה" בלשון זכר, היינו משום שירשה עם אחיה צבעון כזכר. וכריטב"א כתב, משום שהיתה מהאלופים.

ונצחום.

הפקר (125).

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: כל שאינו מניח בן ליורשו הקדוש ברוך הוא מלא עליו עברה. [כלומר, שונא אותו] (126).

ומנלן: כתיב הבא, "והעברתם את נחלתו", וכתיב התם, (צפניה א, טו) "יום עברה היום החוא, (תהלים נה, כ) אשר אין חליפות [מלשון "חליפין", דהיינו ממלא מקומו] למו, ולא יראו אלהים".

כלומר, מי שאין לו בן הממלא את מקומו, ואי אפשר לקיים בו "והעברתם נחלתו", הרי יום מותו הוא "יום עברה".

והנה, נחלקו במימרא זו רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, חד אמר, כל שאינו מניח בן, וחד אמר, כל שאינו מניח תלמיד. ולא ידענו מי מהם אמר כך, ומי אמר כך.

ופשטינן: תפתיים, דרבי יוחנן הוא דאמר

ואותו היום שנצחום, כד' בטבת היה, ועשאוהו יום טוב.

עוד בענין ירושת בת הבן:

נאמר בפרשת פילגש בגבעה (שופטים כא, ז): "ויאמרו ירושת פלטה לבנימן, ולא ימחה שבט מישראל".

אמר רבי יצחק דבי רבי אמי: מלמד שהתנו על שבט בנימין, שלא תירש בת הבן עם האחין [אחי הבן], אלא האחיים יורשים את כל נכסי אביהם, ואף את חלק אחיהם המת.

ותקנו לעשות כך, משום שאחרי מעשה פילגש בגבעה, לא נותרו משבט בנימין כי אם שש מאות איש, ואם תבא אשה לירש, ותינשא לבן שבט אחר, נמצא שיגרע מנחלת שבט בנימין הרבה מאד (124). לכן תקנו שלא תירש בת הבן כדינה. דהפקר בית דין

אביהן". רשב"ם.

נחלתו מזרעו.

וכן, במקרה שהניח בנות, ובת הבן, תירש בת הבן את כל הנכסים, כאביה. ועל כל פנים במקרים אלו היו נזהרים שלא תנשא אותה בת לשבט אחר, אלא רק לבני שבט בנימין, כדי שלא תיסוב הנחלה לשבט אחר. רשב"ם.

126. כתב המהרש"א: "מבואר כי עולם הזה הוא העולם העובר, ועולם הבא הוא העולם הנצחי, וזהו שאמר בקרא דמייתי, דמיירי בעולם הבא שאמר "יום עברה" וכו', רצונו לומר, עובר יהיה העולם הזה ביום ההוא דלעתיד.

והנה עיקר בריאת האדם הוא הזכר, שלא נברא בתחילה אלא רק הזכר, שאף שהעולם הזה עובר, הנה המצוה שמקיים בעולם הזה, היא

124. צריך באור, מדוע לא תקנו כעין תקנת התורה בכנות צלפחד, שלא תינשאנה אלא לבני שבטן?

ואולי משום שלא היה להם להנשא כי אם לשבט מועט במספר לא רצו לתקן כך. משא"כ בכנות צלפחד שיכלו להנשא לכל שבט מנשה, שהיו מרובין באוכלוסין. מהרש"א.

אמנם ברבינו גרשום כתב, שאם היתה רוצה להנשא לאחד מבני שבט בנימין, היתה יורשת עם האחיים. ולא תקנו אלא במקרה שהיתה רוצה להנשא לבן שבט אחר.

125. אבל אם מת, ולא הניח בנים אלא בנות, גם בת הבת תירש עמהן, דלא ניחא ליה שתיעקר

"תלמיד" (127),

דאמר רבי יוחנן, "דין גרמיה דעשיראה ביר" [כשהיה רבי יוחנן הולך לנחם אבלים מרי נפש, היה מביא עמו שן (128) אחת שנשארה לו מבניו שמתו, ומראה לאבל ואמר לו, "זה מה שנותר לי מעשרת בני" (129)], דהיינו, שלא הניח אחריו בן ליורשו.

ואילו היה סובר שמי שלא הניח בן ליורשו נקרא "לא ירא אלקים", לא היה אומר כן, כדי שלא לפרסם חטאיו. דכתיב, "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה".

ומכאן תסתיים, דרבי יוחנן דאמר "תלמיד".

ומדרבי יוחנן אמר תלמיד, רבי יהושע בן לוי אמר בן.

ומקשה הגמרא: הא רבי יהושע בן לוי לא אזיל לבי טמיא, אלא לבי מאן דשכיב בלא

בני, רבי יהושע לא היה הולך לבית המת להתאבל עליו, כדי לא לבטל מתלמודו, אלא אצל מי שמת בלא בניס, דכתיב "בכו בכה להולך", ואמר רב יהודה אמר רב להולך בלא בן זכר, ואילו היה נחשב כ"לא ירא אלקים", ודאי לא היה מצטער עליו יותר ממתים אחרים?

אלא רבי יהושע בן לוי הוא דאמר תלמיד.

ומדרבי יהושע בן לוי הוא דאמר תלמיד, רבי יוחנן אמר בן.

ואם כן קשיא דרבי יוחנן, אדרבי יוחנן כדלעיל?

ומתרצת הגמרא: לא קשיא. הא דאמר "דין גרמיה דעשיראה ביר" דידיה, כלומר, הוא עצמו סבר כרבי יהושע, דאמר "תלמיד".

הא דאמר "בן", אלו דברי רביה. והא עצמו

מעמיד לו לעולם נצחי בעלום הבא.

משא"כ הנקבה שעיקר בריאתה לקיום המין בעולם הזה, עולם העובר.

ועל כן אמר, כי מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה, דהיינו שמלא עליו עולם הזה, שהוא העולם העובר, שאינו אלא לקיים המין. כדכתיב בירושת הנקבה, "והעברתם" וגו', ולא ממלא במקומו זכר לקיים מצוות בוראו להעמיד העולם הנצחי דלעתיד...".

127. צריך באור, הרי להדיא אמר רבי יוחנן לעיל, "כל שאינו מניח בן ליורשו"?

ומבאר הרש"ש (לקמן קמא א) דרבי יוחנן שאמר לעיל "כל שאינו מניח בן ליורשו" כוונתו לומר, שאינו נותן לבנו לרשת אותו, אלא נותן את נכסיו במתנה לביתו. אף על פי שיש לו בן. והכא איירי במי שאין לו בן כלל. עיין שם.

128. הרשב"ם מפרש, שנטל שן, לפי שהשן של מת אינו טמא. דתנן באהלות, "כל שבמת טמא חוץ מן השיניים והשער והצפורן. ובשעת חיבורן הכל טמא".

ומכל מקום, בשיטה מקובצת (ברכות ה ב) כתב, שהשן נפלה מחיים. דאי לאו הכי אסור לתולשה מהמת משום גיוול המת.

וברש"י בברכות (שם) כתב, שצר בסודרו עצם פחות משעורה.

ועיין שם בהגהות הב"ח דרבי יוחנן לשיטתו דעצם פחות משעורה אינו מטמא.

ולעניין דין קבורה, עיין מנחת חינוך (מצוה תקלז), ובחזון איש (יו"ד רח"ו), ובמשנה למלך (הלכות אבל יד, כא).

129. ברכינו ניסים גאון (ברכות ה ב) הביא

לא סבר כמותו.

פנחס בן חמא:

(סימן הדר עני וחכם (130):

דרש רבי פנחס בן חמא: קשה עניות בתוך ביתו של אדם (132) יותר מחמשים מכות.

שנאמר באיוב, "חנוני חנוני אתם רעי, כי יד אלוה נגעה בי".

דרש רבי פנחס בן חמא: מאי דכתיב, "והדר שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו, וכי מת יואב שר הצבא",

מפני מה בדוד נאמרה בו "שכיבה", וביואב נאמרה בו "מיתה"?

כלומר, איוב התלונן שפגעה בו יד ה' ו"יד" היא חמשים מכות, דבמצרים דכתיב ביה, "אצבע אלקים", היו עשר מכות, אם כן "יד ה'" שיש בה חמש אצבעות, הרי חמישים מכות.

ומבאר רבי פנחס: דוד שהניח בן, נאמרה בו שכיבה. יואב שלא הניח בן, נאמרה בו מיתה.

וקא אמרי ליה חבריה, "השמר אל תפן אל ארן, כי על זה בחרת מעוני".

ומקשה הגמרא: וכי יואב לא הניח בן?

כלומר, אל תהרהר אחר מדת הדין כי יש מצירים יותר ממך, כי טוב לך זה החמשים מכות מעוני, והרי יש לך כסף וזהב וקרקעות ועדיין הקב"ה מרחם עליך יותר מהרבה בני אדם שהן עניים (133).

והכתיב, "מבני יואב, עובדיה בן יהואל", אלמא, היו לו בנים?

ומכאן ראייה שעניות קשה יותר מחמשים מכות.

אלא דוד שהניח בן כמותו, נאמרה בו שכיבה. יואב שלא הניח בן כמותו, נאמרה בו מיתה (131).

אגב גררא, הובאו כאן דרשות נוספות מרבי

בן כמותו, הוי כשוכב וישן בעלמא. וביואב נאמר "מת" כיון שלא השאיר בן כמותו, הרי מת ממש. מהרש"א.

132. דקדק לומר "בתוך ביתו", דהיינו אף שיש לו מזונות אצל אחרים, כיון שהם תלויים באחרים הוי מכתן גדולה מחמשים מכות. מהרש"א.

133. ומבואר שהפסיד איוב בהמות, אך לא את כספו וזהבו, ועדיין היה עשיר. ועיין בהגהות מהרש"ם.

מרב שרירא גאון שהבן העשירי נפל לתוך יורה גדולה שהיתה רותחת, ונמס בשרו. נטל רבי יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו וצרה בסדין. וצריך לומר, דסבירא ליה שאין דין קבורה אלא כדאיכא ראשו ורובו, וכיון שנמס בשרו ליכא ראשו ורובו. ואינו חייב בקבורה.

130. סימן לשלש המימרות המובאות להלן: "הדר שמע במצרים", "קשה עניות בתוך ביתו של אדם", "ילך אצל חכם".

131. ולכן נאמר בדוד לשון "שכיבה", כאילו לא מת, ולא עבר כלל מן העולם. כיון שהשאיר